

v zázemí hlavního města Prahy. Volba Prahy jistě nebyla náhodná, jde totiž o příslušnou laboratoř urbanizačních procesů v České republice. První mapový list přináší na dvou mapách svědectví o rozsahu stěhování z Prahy do jejího zázemí v období 1995–2006 s poznámkou, že větší intenzitu vykazuje jižní sektor pražského zázemí. Postupně ovšem dochází k disperzi rezidenční suburbanizace i do velmi odlehlých a málo vybavených částí metropolitního regionu. Autoři zdůrazňují, že většina přistěhovaných do obcí v zázemí tvoří migrace z Prahy. Na druhé straně ukazují na to, že suburbanizační proces je pouze doplňkovým zdrojem celopražské migrace a že až tři čtvrtiny stěhování je realizováno uvnitř kompaktní zástavby města. Rezidenční suburbanizace jako jeden z klíčových sociálně prostorových znaků diferenciacie české společnosti po roce 1989 výrazným způsobem zvyšuje dopravní výkony v zázemí českých měst a v čase ranní a večerní špičky způsobuje dopravní zácpy na silnicích. Na tento dopravní problém upozorňuje další mapa, která dává do souvislosti použité dopravní prostředky a celkový počet obyvatel dojíždějících denně do práce a do škol do Prahy (údaje pro rok 2001). Na dalším a zároveň posledním mapovém listu atlasu se autoři zaměřují na vztah mezi rezidenční formou suburbanizace a sociální infrastrukturou obcí na příkladu školských zařízení. Takto autoři na příkladu Středočeského kraje ukazují na fakt, že zatímco se blízké zázemí Prahy potýká s nedostatečnou kapacitou v mateřských a základních školách a jsou zde stavěny nové budovy škol, ostatní malé obce řeší problém, jak v obci základní školy udržet.

Atlas dokumentuje podstatně více sociálně prostorových souvislostí proměn české společnosti po roce 1989, než bylo možné umístit do výše uvedeného přehledu. Je to dílo, které si zaslouží hlubší analýzu a které může sloužit jako dobrý zdroj fundovaných informací pro další výzkum v oblasti sociálních a prostorových transforma-

cí. Nepochybně máme před sebou kvalitní práci týmu pražských sociálních geografů, která jak předpokládám, bude následována dalšími pracemi, možná i atlasem na základě nových údajů z cenzu 2011, které mohou odhalit novou dimenzi sociálně-prostorové diferenciacie české společnosti během třetí dekády transformačního období. V tom případě bych doporučoval, aby případný následující atlas byl doplněn také o elektronickou verzi.

Zdeněk Szczyrba

Leoš Šatava: Jazyk a identita etnických menšin. Možnost zachování a revitalizace (2. doplněné vydání)

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2009, 215 s.

Etnicita, etnická identita, etnické skupiny a menšiny, etnické konflikty, procesy a hnutí, nacionalismus a mnoho dalších příbuzných termínů jsou čím dál více skloňovány v pracích snad všech společenských vědních oborů. Toto módní téma však mnohdy bývá pojímáno značně eklekticky, parciálně a/či povrchně. Většinu studií k němu lze označit za případové studie, které se zabývají konkrétními případy bez jakékoliv ambice na generalizující pohled, či studie zabývající se zmíněnými termíny v kontextu politických a jiných procesů bez jejich hlubšího pochopení. Recenzovaná práce Leoše Šatavy tuto obecnou, avšak erudovanou, i konkrétní perspektivu velmi zdařile propojuje.

Autor hned v úvodu upozorňuje, že vychází z původní práce zaměřené na Lužické Srby, kvůli čemuž je téma nahlíženo „prizmatem současné etnické problematiky Lužice, resp. evropských etnických menšin“ (s. 5). Přes toto varování však lze text označit za všeobecně inspirativní a vhodný pro všechny, kdo se zabývají etnickými menšinami a jejich jazyky, jejich revitalizací, uchováním a emancipačními hnutími,

a to nikoli jen v (středoevropském kontextu. Práce je členěna do dvou základních částí; první tvoří samotný hlavní text, analyzující různé pohledy na situaci menšinových etnik a jazyků jak v teoretické, tak i praktické rovině, druhou pak relativně rozsáhlá přílohou část, představující šest příkladů revitalizačních hnutí a jejich argumentů (Skotsko, Severní Frísko, Burgenland, Nový Zéland, Wales a Lužice) a dva obecné příspěvky k revitalizaci a uchování jazyků.

Pokusit se shrnout teorii etnicity a její roli v současném světě na dvaceti stranách není zrovna jednoduchý úkol, avšak v případě úvodní kapitoly se tento záměr povedl. Přestože se spíše než o vlastní text autora jedná z více než poloviny o citace předních osobností teoretického diskurzu etnicity a nacionalismu, jejich organické seřazení a proložení průvodním komentářem činí tuto část knihy velice hodnotnou – autor shromažďuje na malém prostoru logicky seřazené hlavní koncepty a přístupy ke zkoumaným fenoménům a díky stručnému, ale srozumitelnému komentáři ji činí čitelnou a přístupnou i čtenáři ne zrovna zběhlému v dané problematice. Označení této kapitoly za úvod proto považuji ze strany autora spíše za zbytečnou skromnost, neboť název plně nevystihuje hodnotu této kapitoly.

V úvodní části druhé kapitoly se autor pokouší ilustrovat obecný příklon bádání k jazykové složce etnicity, resp. nahrazování problematiky etnických menšin problematikou menšin jazykových. Jazyk je v takovém pojetí chápán jako hlavní identifikační znak, neboť je zdrojem většiny sociálních komunikací. Navíc jazyk je oproti etnicitě méně abstraktní a vágny pojem, který navíc v sobě nezahrnuje množství sociálních konotací, jako je tomu u ostatních konceptů (hlavně nacionalismu). V této kapitole se projevuje inspirace autora sociolinguvistickými teoriemi v čele s teorií Joshuy Fishmana (kap. II. 2 – Jazyk a jeho role v etnickém kontextu, s. 37–46). V poslední

části druhé kapitoly Leoš Šatava obhajuje procesy revitalizace a uchování menšinových jazyků. Diskutuje argumenty pro zachování jazykové (etno)diverzity a v humanistickém duchu se pokouší vyvracet mýty o účelnosti a prospěšnosti redukce jazyků pro potřeby administrativy. Na závěr přináší množství argumentů pro zachování menšinových jazyků. Tato kapitola se již plně řadí ke směru, který Martyn Hammerley ve své knize *Co se děje s etnografií?* (*What's Wrong with Ethnography?* London: Routledge 1995) nazývá „urbánním romanismem v etnologii“.

Ve třetí kapitole autor přechází od teoretického diskurzu k diskurzu politik jazykových a etnických menšin. Rozlišuje tak mezi dvěma základními typy argumentací – idealistickou (teoretickou) a praktickou (opřenu o argumentaci benefitů pro minoritní mluvčí). V rovině idealistických argumentací autor zmiňuje potřebu identity v „duchovně bližším ‚malém světě‘“ jako protiklad k neosobnímu globálnímu světu (s. 66). Též zmiňuje proměnu pojetí menšinových jazyků od „jazyka coby problému“ (politiky jazykové asimilace) přes „jazyk coby právo“ (politiky jazykové rovnosti) až k „jazyku coby zdroji“ (politiky jazykové diverzity, viz s. 66). Idealistická perspektiva tudíž nahlíží jazyk (a etnicitu) jako dědictví – něco, co vyžaduje uchování své diverzity pro budoucí generace. Z tohoto pojetí pak vychází i praktická argumentace, která se však zaměřuje spíše na „benefity“ menšinových jazyků. Vzhledem k tomu, že menšina existuje vždy jen v dualistickém vztahu k majoritě, se jedná o hledání maximálně harmonického soužití těchto dvou skupin. A protože se autor soustředí na jazykovou rovinu menšinových skupin, jsou hlavní předmětnou argumentací výhody bi- či multilingvní společnosti. Argumenty pro multilingvnost, v opozici k diglosii (sociálně stigmatizované postavení jazyků), lze sledovat v několika rovinách – od abstraktní psychologické/kognitivní (argument v duchu „kolika jazyky mluvíš, tolikrát jsi

člověkem“) po ryze pragmatickou finanční (argument ceny na pracovním trhu).

Ve čtvrté kapitole, nazvané „Co dělat?“, se autor přesouvá z roviny teorie politik do roviny politických rozhodnutí a představ (v andersonovském pojetí vnímání vlastní identity), kde již primárně nediskutuje jejich teoretický rozměr, oprávněnost či obhajitelnost, ale jejich efektivitu a roli při uchování či revitalizaci jazyka a etnicity. Dochází k závěru, že uchování identity a jazyka není primárně politickou otázkou; i v nepříhodných podmínkách si dokáží malé skupiny uchovat svou identitu a naopak i v těch nejdemokratičtějších systémech není zaručeno jejich přežití (v kulturní, jazykové rovině). Otázka uchování etnické identity a jazyka je proto otázkou vnitřní vitality, jež může být politikou zvenčí podpořena, avšak nikdy zaručena (s. 90–1). Uznání menšinových jazyků jako úředních řečí na různých úrovních administrativního zřízení stejně jako zavedení menšinových jazyků do školní výuky jejich pozici nezaručují. Nejde pouze o legislativní rámec, který stále zůstává jen rámcem, ale o jeho „organickou“ aplikaci. Dokud menšinový jazyk na úřadech nebude automaticky a aktivně užíván a dokud se menšinový jazyk na školách nestane „sociálně“ rovným (např. recipročně povinnou výukou pro majoritní populaci), bude pozice menšinových jazyků a jejich uživatelů sociálně stigmatizující.

Jak však dokládá autor na příkladech z několika evropských autochtonních etnických menšin (Bretoňci, Baskové, Katalánci, Velšané, Laponci, Lužičtí Srbové, Faeřané atd.), jednotný postup neexistuje. Přílišná „pozitivní diskriminace“ může vést k negativnímu postoji majority. Proto autor uvádí v přílohách i v textu množství příkladů, jakými bylo dosaženo úspěchu na poli revitalizačních hnutí. Do určité míry se tak jedná o „manuál“ pro příslušníky menšinových komunit. Tento přehled doplňuje i krátká pátá kapitola, v níž autor seznamuje čtenáře se čtyřmi modely úspěšných

„etnicko-jazykových“ revitalizací – kulturní (Gaelové), kulturní s politickým příděchem (Laponci; Maofí), kulturně-politický (Velšané) a politicko-kulturní (Baskové; Gagauzové). Rozdíl mezi jednotlivými systémy spatřuje autor v míře užití (a potřeby) politických nástrojů revitalizačními hnutími. V závěru práce autor shrnuje představené aspekty revitalizačních procesů do deseti bodů – desatera, jehož sledováním by etnické a jazykové menšiny mohly udržet anebo obnovit svou identitu (či její vitalitu).

Neoddělitelnou součástí je taky přílohová část, tvořící celou čtvrtinu práce. Obsahuje zmíněných šest případů úspěšných revitalizačních hnutí z Evropy a Nového Zélandu (a dva převzaté sociolingvistické texty), které se navzájem lišily odlišnou mírou politizace a „filozofií“ – argumentací potřeby zachovat menšinovou identitu a jazyk. Paradoxně přílohová část působí na čtenáře jako konzistentnější a plynulejší text, neboť neobsahuje takové množství citací a odkazů.

Jazyk a identita etnických menšin Leoše Šatavy nepřichází s vlastní teorií či s převratnými objevy na poli etnických menšin, avšak vzhledem k fragmentaci teoretických přístupů k etnické a jazykové identitě je absence tohoto cíle spíše pozitivem. Práce působí jako velmi zevrubná empirická analýza situace evropských i mimoevropských autochtonních etnik, která je obecně zajímavá a v tomto ohledu si troufám tvrdit i delší časové hodnoty. Přesto však této práci lze vytknout několik věcí.

Formální stránka publikace, týkající se hlavně samotného textu (nikoli příloh), sice neubírá na hodnotě obsahu, avšak činí jej méně přehledným. Text je značně fragmentovaný obsahově – množstvím citací a odkazů, a proto i přílišná fragmentace grafická – užitím nadměrného množství typů písma rozdílných velikostí a zvýraznění (přinejmenším 12), mu na přehlednosti nepřidává. Nekonzistentnost v užití jednotlivých typů nadpisů či jejich odsazení navíc

způsobuje v některých částech textu chaotičnost (např. s. 85). Hlavní text práce je z téměř jedné třetiny tvořen rozsáhlejšími citacemi, oddělenými od textu do samostatných odstavců, což plynulost textu (a myšlenek) občas narušuje. V mnoha částech tak práce představuje spíše čítanku textů či manuál revitalizačního hnutí. Z hlediska obsahu se lze pozastavit nad „absolutním“ zaměřením autora na autochtonní etnika Evropy. V době, kdy Evropa (a nejen Evropa) nastartovala proces politického odmítání multikulturalismu, jenž je otevřenou reakcí na imigraci, dochází k určité radikalizaci politického přístupu k těmto novým menšinám, které svou početností pravděpodobně převyšují počet příslušníků evropských autochtonních menšin. Procesy revitalizace a jejich nástroje, které Leoš Šatava diskutuje v kontextu „jen poloviny evropských menšin“, by si proto zasloužily analýzu v širších souvislostech etnických menšin, tedy i těch nově imigrovaných. Zaměřením jen na původní obyvatelstvo totiž omezuje obecnou platnost diskutovaných teorií, politik i nástrojů.

Přes zmíněné, spíše marginální, kritické poznámky však lze shrnout, že práce *Jazyk a identita etnických menšin* je jedním z mála komplexních příspěvků k etnickým studiím, které v České republice v posledním desetiletí vyšly. Její hodnota navíc spočívá ve využitelnosti nejen v akademickém prostředí a pro výuku na vysokých školách, ale též u laické veřejnosti (od zájemců o etnické menšiny po „menšinové aktivisty“). Fakt, že se jedná již o druhé, rozšířené vydání (a nutno říci, že rozšířené i v kvalitativní rovině), dokládá obecný zájem o tuto publikaci. Leoš Šatava je přední český expert na původní etnické menšiny Evropy a jeho dlouholeté zkušenosti z terénních výzkumů u etnických menšin se v práci pozitivně projevují. Při četbě čtenář získává jasný dojem, že autor je s tématem více než dobře obeznámen a i přes fundovanost textu a množství citací v něm je schopen psát citlivě.

Adam Horálek

Ivana Loučková: *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010, 311 s.

Kniha *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu* je jedním z původních českých příspěvků k problematice metodologie sociálněvědního zkoumání. Autorka, docentka Ivana Loučková působící na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, v ní z několika úhlů rozebírá možné pohledy na problematiku, upozorňuje na slabá místa etablovaných přístupů (tedy kvantitativního a kvalitativního) a sama představuje možné řešení v podobě souboru metod, které nazývá „integrováný výzkum“.

Bližší pozornost si publikace zaslouží už tím, že jde o jednu z mála metodologických prací, které v češtině v poslední době vyšly, ale také obsahem, který slibuje její anotace na zadní straně. Z té můžete snadno získat dojem, že kniha nabídne zcela nový pohled na to, jak dělat (nejen) sociologický výzkum. Nicméně spíše než o nový přístup jde o úvahu nad jednotlivými aspekty klasických přístupů ke zkoumání, vypíchnutí jejich slabých míst a pokus o jejich řešení v širším, uceleném kontextu. Přestože zpravidla nejde o převratná zjištění, jejich význam vidím zejména v tom, že jsou nabízeny v pestré paletě, jsou vzájemně propojeny a rozsah knihy umožňuje věnovat jim dostatečnou pozornost. Kniha má ovšem i své slabé stránky, mezi které patří především nejednotný styl výkladu a místy složitá orientace v textu. Nejprve si podrobněji přiblížme obsah knihy.

Je rozdělena na tři, rozsahem srovnatelné, části: První část se věnuje tvorbě dat v sociálněvědním výzkumu obecně. Nejprve jsou rozebrány vybrané problémy výzkumu, dále je věnován prostor kvantitativnímu přístupu, jeho výhodám a nedostatkům, respektive možnostem a omezením. Analogicky je následně rozebrán přístup kvalitativní. V závěru první části je představen „integrováný“ přístup, který je